

จุดยืนในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนควรเป็นที่ไหน

..... ระบุ สาขาวิชา

ทันทีที่กล่าวว่า "ควรถือสังฆะ" หลายคนมักเข้าใจความหมายได้แต่เพียงว่า "ควรพูดคำไหน คำนั้น" เท่านั้นเอง ซึ่งจริง ๆ แล้ว แนวความคิดดังกล่าวยังไม่อาจสะท้อนภาพที่แท้จริงได้ว่าสามารถหยั่งลงถึงรากฐานจริง ดังนั้นหากนำมาใช้ปฏิบัติคงไม่แน่ว่าจะได้ผลสมตามเป้าหมาย จึงควรจะได้นำมาทบทวนเสียใหม่ เพื่อให้มีเหตุและผลชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าเก่า

เท่าที่ชีวิตตนดำเนินมาแล้ว ไม่ว่าจะใคร จะรู้สึกว่ามันสั้นหรือยาวแค่ไหน หากเน้นความสนใจในการทำงานโดยมุ่งให้ความสำคัญที่คนระดับล่างอย่างต่อเนื่อง และสามารถรักษากระแสดังกล่าวไว้ในหัวใจตัวเองเป็นธรรมชาติได้อย่างมั่นคง กับอีกด้านหนึ่งก็ให้ความสนใจในการนำเอาปัญหาต่าง ๆ ซึ่งพบเป็นสังขธรรมอยู่ในวิถีชีวิตไม่ว่าเรื่องใด - มา กัดค้นหาความจริงให้ถึงที่สุดเท่าที่สติปัญญาของตนในแต่ละช่วงจะสามารถกระทำได้ ย่อมช่วยให้มองเห็นความจริงชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นลำดับว่า **"แท้จริงแล้ว ปัญหาต่าง ๆ เกิดจากเหตุปัจจัยซึ่งอยู่ในความรู้สึกของคน โดยแท้"**

อนึ่ง หากใช้พื้นฐานแนวคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐาน เพื่อตั้งคำถามขึ้นมาถามตัวเองว่า **"เราแต่ละคนเกิดมาเพื่ออะไร"** บุคคลผู้ซึ่งมีการนำปฏิบัติและวิเคราะห์หาเหตุผลจนสามารถเข้าถึงความจริงได้แล้ว ย่อมมองเห็นคำตอบอย่างชัดเจนว่า **"เพื่อการเรียนรู้"** หากใช่เพื่อหวังสิ่งนั้นสิ่งโน้นไม่ นอกจากนั้นยังสานความเข้าใจต่อไปได้ว่า **"การเรียนรู้คงไม่ได้หมายความว่าเพียงสิ่งของต่าง ๆ รวมถึงวิถีการปฏิบัติ ซึ่งอยู่ท่ามกลางบรรยากาศรอบด้านของวิถีชีวิตเท่านั้น"** ดังนั้นหากยังสนใจสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าว แม้เน้นการเรียนรู้ในห้องเรียนซึ่งอยู่ภายใต้ระบบการจัดการโดย **"กระแสที่ เกิดจากความอยากของคน"** หากมีเป้าหมายอยู่ที่ **"การเรียนรู้ความจริงซึ่งสานจากทุกเรื่อง ทวนกลับมาสู่ทิศทางที่มุ่งสู่ความเป็นหนึ่งเดียว อันมีอยู่แล้วในรากฐานตนเอง"** ก็คงเป็นไปได้ยาก

วันหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้ ผู้เขียนได้ยินคำกล่าวจากคนในรายการธรรมะทางสถานีโทรทัศน์รายการหนึ่งความว่า **"ใครจะคิดทำอะไรก็ตาม ควรจะต้องใกล้ชิดเข้าไป"** หลังจากรับฟังแล้วทำให้สานความคิดต่อไปถึงอีกภาพหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นจากการมองสู่มุมกลับอันทำให้เกิดพระชนะที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพิจารณาสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **"การเข้าไปถึงความจริงจากรากฐานที่อิสระเกิดจากผลการชำระล้างสิ่งเปรอะเปื้อนภายในจิตใจออกได้ ย่อมถือได้คือสิ่งอันล้ำค่าสำหรับใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคตให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น"**

ถัดจากนั้นมาอีกไม่กี่วัน ก็มีสิ่งซึ่งพบจากรายการธรรมะทางโทรทัศน์อีกเช่นกัน หลังจากพระสงฆ์บรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเชื่อว่าคือธรรมะจบลงแล้ว ผู้ประกาศปกรายการก็กล่าวต่อไปว่า **"ทุกวันนี้ เราเน้นพัฒนาคนให้มั่งคั่งภาพ จึงต้องมุ่งความสำคัญที่การจัดการศึกษาและจริยธรรมในสังคม"** แล้วทิ้งท้ายไว้โดยขาดการเชื่อมโยงต่อไป ซึ่งน่าจะทวนกลับมาเน้นที่ **"การมองเห็นความจริงในตนเอง"** เช่นเดียวกันกับกรณีซึ่งกล่าวมาแล้ว เสมือนกระแสน้ำในสังคมที่พยายามตอกย้ำให้เยาวชนคนรุ่นหลังจำต้องตกอยู่ในสภาพ **"หลุดจากรากฐานตัวเอง"** มากขึ้น

ทุกวันนี้เราพบความจริงได้ว่า **"สื่อในค่านิยมวิถีทางการเปลี่ยนแปลงที่ห่างจากคนมากขึ้นเป็นลำดับ"** จนกระทั่งถึงขั้นซึ่งบางคนสรรภาพความจริงออกมาจากรากฐานตัวเองว่า **"สื่อซึ่งอยู่บนฐานวัตถุสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ถึงระดับธรรมชาติ"** ซึ่งจริง ๆ แล้ว ถ้าไม่ลืมนัดตัวเองจนขาดการคิดได้ว่า **"สื่อซึ่งคนผู้มีกิเลสอยู่ในรากฐานได้ใช้โอกาสกำหนดการเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งมาถึงขั้นซึ่งมักเรียกกันว่าไฮเทคหรือไอทีที่ผู้คนจะเรียก เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่เกิดจากความอยากของคนโดยแท้"** จึงน่าจะสามารรถรู้เท่าทันว่า **"เป็นธรรมชาติที่ขาดจิตวิญญาณของความเป็นคน"**

ดังนั้นการจัดการศึกษาที่ผ่านระบบนี้หากเน้นการปฏิบัติด้านเดียวและไปไกลยิ่งขึ้น นอกจากไม่ช่วยให้เยาวชนคนรุ่นหลังสามารถยืนอย่างมั่นคงอยู่บนรากฐานตนเองแล้ว ยังส่งผลทำลายลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก ยกเว้นผู้ซึ่งมีความลึกซึ้งแข็งแกร่งถึงระดับที่สามารถต้านกระแสดังกล่าวแล้วได้ ย่อมส่งผลดีแก่ตัวเองอย่างทำหายที่จะเรียนรู้เพิ่มขึ้น

ในเมื่อหลักธรรมได้ชี้ถึงสังขธรรมไว้อย่างชัดเจนว่า "เมื่อมีสิ่งนั้น จึงมีสิ่งนี้" ดังนั้นสิ่งที่ปรากฏขึ้นและนำมาใช้ เป็นกรณีตัวอย่าง เพื่อการ เรียนรู้ เช่น เรื่อง "แนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์ของโลที่" เมื่อมีแล้วย่อมมีกรณี "โคลนนิ่งซึ่ง นำมาใช้กับคน" และคนก็ออกมาคัดค้านกันเอง หากถือว่าคือ เรื่องหนึ่งที่อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ก็น่าจะช่วยให้มองเห็นและเข้าใจถึงความหมายของสังขธรรมของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นธรรมจักรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ขออนุญาตหวนกลับไปพิจารณาประเด็น "โกศลวัค" อีกครั้งหนึ่ง หากจะกล่าวว่าวัดเป็นรูปแบบลักษณะหนึ่งซึ่ง ปรากฏผลจากการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานวัฒนธรรมทางศาสนาก็คงไม่น่าจะผิดไปจาก ความจริงมากนัก และถ้ามุมมองนี้มีความจริงอยู่บ้างก็คงสามารถสานความเข้าใจต่อไปอีกว่า ในด้านวัตถุวัดก็เป็นสิ่งก่อสร้างโดยคนและอยู่นอก ตัวคน หากมีเหตุมีผลสืบเนื่องมาจากความรักความศรัทธาในศาสนาเป็นเหตุปัจจัยสำคัญย่อมสามารถอำนวยความสะดวกให้คนได้

โดยที่สามารถสานความรู้ลึกจากด้านดังกล่าว หวนกลับไปสู่อีกด้านหนึ่งและเน้นความสำคัญที่เหตุปัจจัยซึ่งอยู่ในรากฐานคน น่าจะพบความจริงว่า "ความรักหนึ่ง ความศรัทธาหนึ่ง กับความจริงใจอีกหนึ่ง" น่าจะถือว่าคือ - เงื่อนไขสำคัญอันควรมีอยู่ในรากฐานความรู้ลึกของแต่ละคนอย่างเป็นธรรมชาติ

"ธรรมะ" ไม่ว่าจะมียู่ในรากฐานคนชาติไหนภาษาไหนแม้ศาสนาใด ย่อมถือว่าคือสิ่งซึ่งเป็นความจริง ที่มี ปรากฏอยู่ในกระบวนการชีวิตซึ่งหากรวมกันเข้าแล้วย่อมมีความหลากหลาย ไม่ว่าจะ เป็นผลกระทบจากความหลากหลายของสภาพแวดล้อมจากดินอันเป็นที่มา และแต่ละสิ่งซึ่งปรากฏเปลี่ยนแปลงให้วิถีชีวิตประจำวันของแต่ละคนมี- โอกาสสัมผัสอย่างอิสระ ร่วมด้วยสภาวะความหลากหลายของเงื่อนไขซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจมาแต่กำเนิด

ดังนั้น ถ้ามุมมองอย่างสอดคล้องกันกับสังขธรรมซึ่งควรเห็นความสำคัญของจิตใจอยู่เหนือร่างกายตัวเองอันถือเป็นเพียงด้านรูปวัตถุได้ ย่อมตระหนักถึงหลักธรรมแล้วว่า "ความรัก ความศรัทธา และความจริงใจ ซึ่งแต่ละคน หนึ่งมีต่อเพื่อนมนุษย์ น่าจะมีเหตุมีผลสืบเนื่องมาจาก ความรัก ความศรัทธาและความจริงใจ ที่หนึ่งมีต่อสังขธรรมซึ่ง ปรากฏอยู่ในรากฐานตนเองอย่างลึกซึ้งก่อนอื่น"

หากมีสิ่งดังกล่าวเป็นคุณสมบัติอย่างเห็นได้ชัด ย่อมช่วยให้เกิดการกระจายอย่างเป็นธรรมชาติได้ทุกเรื่อง แม้ในช่วงที่ผ่านมาก็มีความจริงปรากฏให้เห็นได้อย่างต่อเนื่องจากการพูดกันว่า "ควรมีการกระจายอำนาจ แม้ การกระจายการศึกษา" และยิ่งสะท้อนให้เห็นภาพของการเรียกร้องก็ย่อมปรากฏผลออกมาในลักษณะถดถอยทำ- ให้เกิดภาวะรวบอำนาจที่รากฐานมากขึ้น

เราแต่ละคนจึงน่าจะเข้าใจได้ว่า สิ่งใดก็ตามที่ปรากฏอยู่ท่ามกลางบรรยากาศภายนอกของแต่ละคน แม้ กระทั่ง "วัด" ย่อมไม่ใช่ของจริงซึ่งควรอยู่ในรากฐานทรณะของผู้มองที่ควรนำมาเน้นถึงความสำคัญอย่างจริงจัง แต่ที่หาใช่ว่าจะปฏิเสธในการสัมผัสและนำมาคิดไม่ เนื่องจากการคิดโดยไม่เน้นหรือคิดอย่างเป็นธรรมชาติย่อม ไม่ทำให้เกิดภาวะยึดติดจึงช่วย เสริมสร้างปัญญา อันน่าจะถือ เป็นวิถีทางที่มุ่งถึงจุดหวนกลับมาพิจารณาสู่อีกด้านหนึ่ง ซึ่งรออยู่แล้ว ณ เบื้องหน้าได้ราบรื่นยิ่งขึ้น อย่างมีเหตุมีผลสานความเข้าใจถึงระหว่างสองด้านให้หยั่งลงลึกซึ้งถึง สังขธรรมอันถือเป็นหนึ่งเดียวได้

ถ้าเช่นนั้นก็น่าจะมีอีกคำถามหนึ่งติดตามมาว่า "ความเป็นไปได้กับวิถีทางดังกล่าวเกิดจากอะไร และจะมุ่ง อนุรักษ์ความมั่นคงไว้ได้อย่างไร" ถ้ายังคงมองหาคำตอบจากสิ่งซึ่งอยู่นอกตัวเองและ เน้นความหวังอยู่ที่นั่น ก็คง จำต้องเดินสู่ทิศทางตรงข้ามกับเป้าหมายจริง ทำให้ตนต้องเผชิญกับปัญหาหนักบ้างเบาบ้างเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุด กำหนดโดยธรรมชาติให้รู้ได้เองว่า "ปัญหาต่าง ๆ หาใช่สิ่งซึ่งน่ารังเกียจ หากถือ เป็นครูชีวิตที่แท้จริงของคุณ"

หากสิ่งดังกล่าวมีความเป็นไปได้ ธรรมชาติในตนเองย่อมปรับทิศทางหวนกลับมามองเห็นเป้าหมายซึ่งควร ถือ เป็นความหวังให้เชื่อมั่นว่า พึงดำเนินไปสู่การ เรียนรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้นจนถึงที่สุดอันพึงอ่านได้จากพฤติกรรม

การนำปฏิบัติ แม้มีการพูดขอมพูจากประสบการณ์หรือพูดจากสิ่งซึ่งคนได้ปฏิบัติและเห็นผลแล้ว ซึ่งสิ่งนี้เกิดจากธรรมชาติภายในรากฐานตนเองที่มีอิสระถึงระดับหนึ่งแล้วจึงพูดจากความจริงใจ แทนที่จะนำเอาสิ่งซึ่งคนกำหนดเป็นรูปแบบตนเองหรือที่เรียกว่า"บิกเป็นความจริง" ซึ่งมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากความรู้สึกลอยลางได้สิ่งนั้นสิ่งโน้นเข้าไปแอบแฝงเป็นเงื่อนไขไว้ด้วย

ชีวิตแต่ละคนที่เกิดมาขอมพูมีรากฐานจิตใจซึ่งถือความจริงไว้สองด้านเป็นธรรมชาติ ด้านหนึ่งขอมพูมีเงื่อนไขแฝงติดมาด้วย เพื่อใช้เป็นฐานความรู้สึกรู้สึกนึกคิด กับอีกด้านหนึ่งคืออิสรภาพซึ่งหมายถึงสภาพที่ปลอดจากเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าคือ"ความว่างเปล่าซึ่งกำหนดความรู้สึกรู้สึกนึกคิดที่มีอิสรภาพ เช่นการไม่มียึดติดทรัพย์สินเงินทอง และตำแหน่งหน้าที่การงานในด้านการจัดการซึ่งมีผลสร้างความมีหน้ามีตา รวมถึงอำนาจที่ให้โอกาสกำหนดสิ่งต่าง ๆ ซึ่งนำมาสนองความอยากของคน" ขอมพูถือว่คือรากฐานของความจริง

หากนำสองด้านมาเปรียบเทียบเพื่อความเข้าใจ คงเสมือนการนำเอาวัตถุมาบรรจุลงในภาชนะ แต่สิ่งนี้ถ้าชำระล้างวัตถุที่ทำให้เปรอะเปื้อนออกแล้วขอมพูยังคงเหลือภาชนะซึ่งเป็นเปลือกนอกแม้ภายในจะว่างเปล่า ส่วนสังขารที่อยู่ในรากฐานคนหากชำระล้างเงื่อนไขออกหมดขอมพูไม่มีสิ่งใดหลงเหลือไว้ให้ตกอยู่ในภาวะเปื้อนเปรอะต่อไปอีกแม้กระทั่งตัวเองซึ่งพิศุจน์ได้จากการแสดงออกที่เน้นการนำปฏิบัติ เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในแต่ละช่วงชีวิตของแต่ละคนบนพื้นฐานความหลากหลาย ความจริงจากอีกด้านหนึ่งซึ่งได้แก่ผลการนำปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น อันมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขที่แฝงอยู่ในรากฐาน ขอมพูถือเป็นธรรมชาติของแต่ละคนด้วยเช่นกัน ดังนั้นก่อนอื่นจึงควรเข้าใจว่า ชีวิตคนเมื่อเกิดมาแล้วขอมพูมีร่างกายเป็นด้านหนึ่ง ทำให้มองเห็นความจริงจากด้านแรกว่า"เราไม่อาจปฏิเสธร่างกายตัวเองได้ จึงปฏิเสธเงื่อนไขซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจอย่างเป็นธรรมชาติมาแล้วไม่ได้เช่นกัน แต่เราก็สามารถชำระล้างให้เบาบางลงได้ ถ้าเริ่มต้นสนใจเรียนรู้ความจริงจากมันให้ได้ด้วยเหตุและผลอย่างเป็นขั้นตอนก่อนอื่น"

จากเงื่อนไขซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจนี้เอง หากนำเอาความจริงที่ว่า"มนุษย์เกิดมาร่วมกันขอมพูมีความหลากหลายอยู่ในภาพรวมอย่างปราศจากการเลือกพวก เลือกร่วม แม้มองสู่ช่วงเริ่มต้นชีวิตของแต่ละคน"มาใช้เป็นพื้นฐานการพิจารณา และมองจากรากฐานที่อิสระถึงระดับหนึ่งขอมพูพบว่า บุคคลผู้มีรากฐานจิตใจที่อิสระทำให้ความคิดเปิดกว้าง หากได้ผูกติดอยู่กับวัยหรืออายุแม้กระทั่งสภาพทางร่างกายดังเช่นที่มีการกล่าวว่า"จะต้องเป็นคนแก่เสียก่อน" ยกเว้นบุคคลผู้ซึ่งสภาพจิตใจตกเป็นทาสร่างกายตัวเองขอมพูคิดเช่นนั้นให้อ่านถึงความจริงได้ไม่ยาก

ดังนั้น"ความเป็นตัวของตัวเอง"หรืออาจกล่าวว่า"การพึ่งพาตนเอง" จึงช่วยให้คุณสามารถยืนหยัดอยู่ได้โดยไม่มียึดติดสิ่งใด ๆ ซึ่งอยู่ภายนอกแม้สิ่งเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วยิ่งขึ้นและพร้อมที่จะแปรอิทธิพลครอบงำรากฐานความคิดเพื่อหวังเพิ่มพูนภาวะเงื่อนไขให้หนามากขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าขณะใดมีการใช้ชีวิตด้วยความประมาทอย่างไรก็ตามหาใช่ว่าจะปฏิเสธความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงด้านรูปวัตถุไม่ แต่ถ้าสัมผัสอย่างรู้คุณค่าขอมพูเป็นอีกด้านหนึ่งซึ่งมีความจำเป็นภายในระบบการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความจริงจากสภาพธรรมชาติที่ครบถ้วนทุกด้าน อนึ่งผู้ที่พึ่งพาตนเองได้จริงขอมพูไม่นำสิ่งอื่นใดมาอ้างว่า"ทำไม่ได้"ยิ่งใช้คำว่า"สมัยนี้"ด้วย

"เกียรติและศักดิ์ศรีซึ่งถือเป็นพื้นฐานอันแท้จริงของความเป็นคน จึงขึ้นอยู่กับความเป็นตัวของตัวเองโดยแท้" หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึง"การถือสังขาร" ซึ่งหากนำปฏิบัติได้อย่างมั่นคง ขอมพูนำวิถีชีวิตไปสู่การเรียนรู้สังขารลึกซึ้งยิ่งขึ้นให้เชื่อมั่นได้ แม้ว่ามีกระแสความเชื่อถือซึ่งมองมาจากภายนอกอาจรู้สึกว่าเป็นที่ตัวบุคคล แต่ผู้ที่เข้าถึงจริงขอมพูเข้าใจได้ว่าหาใช่ที่ตนไม่ หากหมายถึงการเข้าถึงสังขารซึ่งมีอยู่ในรากฐาน จึงไม่หลงอยู่กับผลจากแรงศรัทธาซึ่งมุ่งมาจากภายนอก

อนึ่ง บุคคลผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวอยู่ในตัวเองอาจมีวัยน้อยหรือมากก็ได้ แต่ใ้ใครมาถึงถ่มขอมพูเข้าใจผู้ซึ่งยัง

มาไม่ถึง จึงมีธรรมชาติของการแสดงออกในลักษณะ**"ให้โอกาสผู้อื่นเรียนรู้ความจริงด้วยตัวเอง"**ถึงเป็นเยาวชนคนรุ่นหลัง แทนที่ตนจะเป็นผู้ก้าวล้ำเส้นของเหตุและผลเข้าไปกำหนดเสียเอง หากทวนกลับมาสู่วิถีทางซึ่งเน้นการนำปฏิบัติ จากรากฐานแนวคิดของตนภายใต้จิตสำนึกให้ผู้อื่นถือเป็นแบบอย่างที่มีเหตุผลอย่างชัดเจนซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งที่ตนกระทำได้อย่างอิสระ เพื่อหวังความสมบูรณ์พร้อมทุกด้านภายในระบบการเรียนรู้จากธรรมชาติของคนภายในภาพรวม

ดังนั้น**"ธรรมชาติของคนซึ่งอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานความหลากหลาย จากการนำปฏิบัติแม้มีการผูกกันแค่น้อยหรือผูกกันคนละภาษาพูดและเขียน หากสัมผัสกันและกันจากลักษณะของการปฏิบัติที่มีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อนอยู่ในรากฐานแต่ละฝ่ายย่อมเข้าใจถึงซึ่งกันและกันได้ไม่ยาก"** และผู้ซึ่งเข้าใจสัจธรรมถึงระดับหนึ่งแล้วย่อมเน้นความสนใจในการเรียนรู้โดยมุ่งที่ภาพรวมอย่างครบถ้วนทุกด้าน อีกทั้งให้ความสำคัญแก่ชนรุ่นหลังรวมถึงผู้ซึ่งชีวิตยังต้องโอกาสกว่าตนอย่างเป็นธรรมชาติ และความเป็นธรรมชาติหากได้นำปฏิบัติย่อมบังเกิดความสุขในการทำงาน จึงปราศจากความท้อถอยต่อปัญหาต่าง ๆ เนื่องจากมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

ดังนั้น จากภาพทั้งหมดเท่าที่กล่าวมาแล้วน่าจะสรุปได้ว่า แทนที่จะคิดแต่เพียงใกล้วัด หรือมองเห็นปัญหาซึ่งเกิดจากคนเสื่อมศีลธรรมโดยที่คิดแก้ไขแต่เพียงการเน้นอยู่กับด้านการจัดการศึกษา น่าจะทวนกลับมาสู่อีกด้านหนึ่งซึ่งช่วยให้สามารถมองเห็นความจริงที่ลุ่มลึกยิ่งขึ้น ทำให้เข้าใจได้ว่า ไม่ว่าใครจะคิดและนำปฏิบัติด้วยเรื่องอันใดก็ตาม ก่อนอื่นควรทวนกลับไปทบทวนถึงเงื่อนไขซึ่งมีความจริงปรากฏอยู่ในรากฐานตนเองก่อนอื่น แม้ด้วยการถามตัวเองว่า **"เราเป็นใคร และกระทำไปทำไม เสร็จแล้วทวนกลับมาอีกด้านหนึ่งด้วยคำถามว่า คนอื่นละ เขาเป็นใคร เช่นเดียวกับเราหรือเปล่า"**

และคงไม่ปล่อยทิ้งไว้ลอย ๆ แค่นั้น หากสามารถรู้สึกได้ว่า เราเป็นคนหนึ่งซึ่งมีความคิดจึงคงต้องค้นหาความจริงให้ถึงที่สุด เพื่อหวังอนาคตในการเรียนรู้ความจริงจากสิ่งซึ่งมีอยู่ในตนเองแล้ว ย่อมช่วยให้วิถีทางที่มีอยู่แล้วบังเกิดผลกำหนดให้รากฐานหยั่งลงลึกซึ้งยิ่งขึ้นอย่างไม่ยอมให้ตัวเองต้องสูญเสียโอกาสซึ่งธรรมชาติได้มอบมาให้แก่ชีวิตนี้

ดังนั้นแทนที่จะกล่าวว่า **"ใครคิดทำอะไรก็ตาม ควรใกล้วัดเข้าไป"** ควรทวนกลับมามองสู่อีกทิศทางหนึ่งเพื่อทำความเข้าใจให้ชัดเจนแล้วกล่าวว่า**"ใครคิดทำอะไรก็ตาม ควรใกล้สัจธรรมภายในรากฐานตนเองเข้าไป"** น่าจะช่วยให้มองเห็นความจริงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกเสียจากจะมองวัดด้วยความรู้สึกที่อภิวางเปล่าซึ่งน่าจะมีอยู่ในรากฐานจิตใจตนเองโดยแท้.